

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.7

Макаренко А.С.

Університет державної фіскальної служби України

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано доктринальне визначення суб'єктів інвестиційної діяльності. Проведене дослідження свідчить про домінування розробок економічного аспекту питання над юридичним, яке, можливо, пов'язане з економічною природою процесу інвестиційної діяльності. Винесення цієї проблеми в правову площину дасть змогу забезпечити ефективне правове регулювання цієї економічної категорії. У статті визначено функціональне призначення гарантій прав та законних інтересів інвесторів, досліджено систему таких гарантій, виявлено прогалини зазначеної системи та проблеми реалізації окремих гарантій. Держава гарантує захист інвестицій незалежно від форм власності та джерел інвестування, включаючи й іноземні інвестиції. Усім інвесторам (зокрема, іноземним) забезпечується рівноправний режим, що виключає застосування заходів дискримінаційного характеру, які могли б перешкодити управлінню інвестиціями, їх використанню та ліквідації.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестор, реципієнт інвестицій, гарантії, права та обов'язки.

Постановка проблеми. Інвестиції відіграють важливу роль в економіці будь-якої країни, оскільки вони дають змогу оновлювати та розширювати капітал, сприяють прискоренню якісного перетворення суспільного виробництва, розвитку науково-технічного прогресу та прогресивному розвитку всіх галузей економіки. Правове регулювання цієї сфери економіки має здійснюватися на засадах поєднання публічно-правових та приватно-правових інтересів, що притаманне саме господарському праву. Лише такий механізм впливу дасть змогу поєднувати приватні інтереси інвесторів щодо отримання бажаної віддачі від власних вкладень та публічних інтересів різного рівня. Інвестиційні відносини надзвичайно різноманітні, їх успішне регулювання вимагає втілення цілісної концепції державно-правового регулювання, яка не лише буде стимулювати розвиток окремих (пріоритетних) галузей економіки, але й створить загальні сприятливі умови для здійснення будь-яких видів інвестицій.

Вдосконалення правового регулювання інвестиційних відносин є неможливим без надання належної уваги їх учасникам, особливо централь-

ній фігурі таких відносин – інвестору щодо здійснення економічно ефективних інвестицій. Саме економічна ефективність є обов'язковою вимогою і до регулювання інвестиційної діяльності, що актуалізує необхідність використання в правових дослідженнях результатів економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового становища суб'єктів інвестиційної діяльності досліджувалися в роботах О.М. Вінник, О.Р. Кібенко, В.В. Поєдинок, В.Д. Чернадчука, В.С. Щербини, Ю.М. Жорнокуя, Ю.М. Тищенко, О.Г. Хрїмлі, О.Е. Сімсон, В.М. Стойки, Д.Е. Федорчука та інших авторів. Спірність багатьох питань регулювання правового становища суб'єктів інвестиційної діяльності в Україні, недосконалість відповідного законодавства зумовлюють потребу в проведенні окремого наукового дослідження за вказаною темою.

Постановка завдання. Метою роботи є подальший розвиток теоретичних засад та обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення регулювання правового становища суб'єктів інвестиційної діяльності згідно із законодавством України з огляду на необхідність

реалізації структурно-інноваційної стратегії розвитку економіки України та гармонізації вітчизняного інвестиційного законодавства з нормами та вимогами угод СОТ та правом ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною визначальною ознакою, що характеризує правовий статус суб'єктів інвестиційної діяльності, є його господарська компетентність (господарська правосуб'єктність). Проте для повної характеристики правового статусу суб'єктів інвестиційної діяльності велике значення мають і інші ознаки, що впливають на обсяг господарської компетентності та її характер. Аналіз законодавства та узагальнення результатів наукових досліджень дають змогу віднести до цих ознак (елементів правового статусу) суб'єкта інвестиційної діяльності такі:

- 1) мету і завдання суб'єкта інвестиційної діяльності;
- 2) вид та організаційно-правову форму суб'єкта інвестиційної діяльності;
- 3) порядок утворення та державної реєстрації;
- 4) правовий режим майна суб'єкта інвестиційної діяльності;
- 5) основний вид діяльності;
- 6) характер прав і обов'язків;
- 7) юридичну відповідальність;
- 8) порядок припинення.

Аналіз доктринальних визначень суб'єктів інвестиційної діяльності свідчить про домінування розробок економічного аспекту питання над юридичним, яке, можливо, пов'язане з економічною природою процесу інвестиційної діяльності. Винесення цієї проблеми в правову площину дасть змогу забезпечити ефективне правове регулювання цієї економічної категорії.

Відповідно до п. 1 ст. 5 Закону України «Про інвестиційну діяльність» суб'єктами (інвесторами й учасниками) інвестиційної діяльності можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави. Законодавець пішов цивілістичним шляхом, визначивши в колі суб'єктів інвестиційної діяльності, крім громадян, і юридичних осіб – тобто суб'єктів господарювання зі статусом юридичної особи [1]. За наведеними положеннями до суб'єктів інвестиційної діяльності законодавцем не віднесено осіб, які не мають будь-якого громадянства. Фактично законодавець, не врахувавши цієї обставини, обмежив вказану категорію у праві на заняття інвестиційною діяльністю. На підставі цього ст. 5 Закону України «Про інвестиційну діяльність» необхідно доповнити вказівкою, що до суб'єктного складу можуть відноситися й особи без громадянства.

Водночас у правовій науці запропоновано узагальнити всіх суб'єктів інвестиційної діяльності єдиним поняттям «суб'єкт інвестиційного права», під яким розуміти особу, яка здійснює інвестиційну діяльність і є носієм певного обсягу прав та обов'язків, правоздатність і дієздатність якої визначається на основі норм інвестиційного законодавства і яку наділено юридичною здатністю реалізовувати права і виконувати юридичні обов'язки у певних сферах інвестування в об'єкти, що дозволені чинним законодавством [2, с. 27].

Залежно від функцій, які виконує суб'єкт в інвестиційному процесі, він може бути інвестором, реципієнтом, тим й іншим одночасно, або виконувати допоміжні функції, пов'язані з наданням послуг або виконанням робіт з метою реалізації інвестиційних проектів.

Пункт 2 ст. 5 Закону України «Про інвестиційну діяльність» визначає інвесторів як суб'єктів інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування, а пункт 3 визначає учасників інвестиційної діяльності як громадян та юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора. Інвестори – це суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності. Залежно від виду інвестицій розрізняють портфельних, фінансових і стратегічних інвесторів, а також внутрішніх (українських) та іноземних інвесторів.

Учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора.

У юридичній літературі визначають також інших учасників інвестиційної діяльності. Так, О.М. Вінник виділяє таких учасників:

– виконавці – суб'єкти господарювання, що здійснюють практичні дії щодо реалізації інвестицій. Наприклад, проектні, будівельні, впроваджувальні та інші організації, що виконують роботи, виготовляють продукцію, надають послуги, необхідні для реалізації інвестицій;

– банки та інші фінансові структури, що надають кошти для вкладення інвестицій;

– інвестиційні інститути, серед яких чільне місце посідають інвестиційні фонди та інвестиційні компанії, довірчі товариства (виконують роль фінансових посередників на ринку інвестицій);

– органи державного, регіонального, галузевого, міжгалузевого тощо господарського управління (міністерства та відомства, виконкоми місцевих рад народних депутатів, господарські об'єднання тощо);

– органи державного регулювання у сфері інвестиційної діяльності [3, с. 56].

Цей перелік доповнює О.Р. Кибенко, виділяючи також:

– одержувача інвестицій – особу, яка отримала від інвестора у власність або в користування майно, майнові права та інші цінності, що мають ринкову вартість, і використовує їх у власній господарській діяльності, включаючи подальше інвестування;

– інвестиційного посередника – суб'єкт посередницької діяльності, що на договірних підставах отримав від інвестора майно, майнові права та інші цінності для подальшого інвестування, яке здійснюється на професійних засадах [4, с. 221].

В.Д. Чернадчук вважає, що в інвестиційному процесі прямо чи опосередковано беруть участь особи, інтереси яких можуть не завжди збігатися. На думку автора, нині в інвестиційній діяльності виділяються:

– дрібні інвестори, в основному фізичні особи і насамперед громадяни України, які зацікавлені в отриманні від своїх вкладень реальних прибутків (дивідендів, відсотків) у найбільш оптимальні строки;

– великі інвестори, які зацікавлені вкласти свої кошти, зокрема акумульовані кошти дрібних інвесторів, у реальні та гарантовані інвестиційні проекти; мати контроль за діяльністю підприємницьких структур, що інвестуються, отримати ті ж прибутки, за їх рахунок профінансувати свої управлінські витрати та розрахуватися з вкладниками, а також мати інші інтереси: створення іміджу, власна виробнича діяльність, представницькі витрати тощо;

– учасники інвестиційного процесу, які зацікавлені отримати по можливості більшу частку здійснюваних інвестицій і тому можуть завищувати ціни на виконані роботи чи надані послуги;

– трудові колективи підприємницьких структур, що інвестуються, які прагнуть отримати прибуток через високі заробітні плати та соціальні витрати;

– адміністрація (менеджери), яка здійснює регулювання фінансових потоків і зацікавлена в

тому, щоб вкладені інвестиції тривалий час перебували в їх розпорядженні, а також у спрямуванні отриманого прибутку на реінвестування. Вона може мати і корисливі інтереси: невиправдані заробітні плати, високі премії, невиправдані відрахування, нерациональне використання матеріальних та інших ресурсів;

– посередницькі структури, що обслуговують інвестиційний процес, наприклад, незалежні рестратори, на послуги яких витрачається частина отриманого прибутку [5, с. 68].

Особливе місце серед суб'єктів інвестиційної діяльності займає держава в особі уповноважених державних органів. Специфіка такого правового становища полягає у виконанні низки функцій, які залежно від виду правовідносин можуть мати різну правову спрямованість. Держава бере участь в інвестиційному процесі як безпосередньо через державний сектор економіки, так і побічно через свої інституції: органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, Національний банк України, Фонд державного майна, Антимонопольний комітет України. Зауважимо, що загалом суттєво знизилась роль держави як інвестора, однак, тим не менше вона все більше виступає як суб'єкт, що регулює і стимулює інвестиційні потоки з метою впливу на їх кількість, якість, порядок розміщення та систематизацію. Необхідно підкреслити, що держава в інвестиційних відносинах виступає, з одного боку, як суб'єкт адміністративних владних відносин, а з іншого – може бути безпосереднім учасником інвестиційних цивільних відносин і виступати у ролі суб'єкта цивільних відносин. За таких обставин особлива увага відводиться спеціальним режимам інвестиційної діяльності.

З урахуванням як публічно-правового, так і приватноправового аспектів прояву участі держави як учасника інвестиційних відносин її функції зводяться до таких:

1) учасник міжнародних договорів про інвестиційну діяльність;

2) регулятор внутрішніх інвестиційних відносин;

3) гарант виконання інвестиційних зобов'язань національним суб'єктом інвестиційної діяльності перед іноземним інвестором;

4) сторона в договірних відносинах з інвестором;

5) безпосередній інвестор.

Слід підкреслити, що поряд із заощадженнями населення інвестиційні ресурси, які утворюються в державі, формуються також за рахунок власних ресурсів інвестиційних посередників, тимчасово

вільних грошових коштів підприємств, коштів іноземних інвесторів як окреме джерело таких ресурсів, а також коштів держави, інших держав і міжурядових організацій.

Отже, враховуючи важливу роль інвестиційних посередників у процесі реалізації інвестиційної пропозиції та інвестиційного попиту, логічним є, що ринковий механізм мобілізації інвестиційних ресурсів та їх спрямованого розміщення передбачає наявність розвиненої інфраструктури, яка супроводжує інвестиційний процес у вигляді інвестиційних посередників, утворених у різних, але визначених законодавством спеціальних організаційно-правових формах відповідно до функціональної специфіки їх діяльності.

Так, за організаційно-правовою формою, видами та врегульованим законодавством порядком здійснення діяльності мережа інвестиційних посередників має відповідати ступеню розвитку ринкової економіки загалом і рівню тих завдань в інвестиційній сфері, що є складником економічної політики держави зокрема.

Традиційно інвестиційних посередників поділяють на: 1) банківські установи; 2) небанківські фінансові установи (страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки, ломбарди тощо); 3) інститути спільного інвестування.

Захист інвестицій – це комплекс організаційних, технічних та правових заходів, спрямованих на створення умов, які сприяють збереженню інвестицій, досягненню мети внесення інвестицій, ефективній діяльності об'єктів інвестування та реінвестування, захисту законних прав та інтересів інвесторів, зокрема права на отримання прибутку (доходу) від інвестицій.

Держава гарантує захист інвестицій незалежно від форм власності, а також іноземних інвестицій. Захист інвестицій забезпечується законодавством України, а також міжнародними договорами України. Інвесторам, зокрема іноземним, забезпечується рівноправний режим, що виключає застосування заходів дискримінаційного характеру, які могли б перешкодити управлінню інвестиціями, їх використанню та ліквідації, а також передбачаються умови і порядок вивозу вкладених цінностей і результатів інвестицій. З метою забезпечення сприятливого і стабільного інвестиційного режиму держава встановлює державні гарантії захисту інвестицій.

Інвестиційне законодавство України в частині гарантування захисту іноземних гарантій є досить недосконалим, існує необхідність:

- доповнити визначення іноземних інвестицій словосполученням «екологічного ефекту»;
- розробити ефективну систему страхування некомерційних ризиків;
- забезпечити реальне виконання гарантії переказу прибутків;
- здійснити нормативно-правове закріплення поняття «припинення інвестиційної діяльності».

Висновки. Аналіз законодавства України, що регулює інвестиційну діяльність, дає змогу зробити висновок, що поняття «суб'єкт інвестиційної діяльності» має потребу у корегуванні, тому що чинні норми права не цілком окреслюють коло суб'єктів інвестиційної діяльності, що значно звужує коло потенційних інвесторів. Тому до Закону України «Про інвестиційну діяльність» необхідно внести відповідні зміни, що обгрунтовані у статті.

Список літератури:

1. Про захист іноземних інвестицій в Україні: Закон України від 10.09.1991 № 1540а-ХІІ. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12/card2#Card>.
2. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
3. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. К.: Атіка, 2003. 352 с.
4. Кібенко О.Р. Інвестиційна діяльність: визначення, суб'єкти, класифікація та співвідношення з підприємницькою діяльністю. Вісник університету внутрішніх справ. 1999. № 6. С. 220–222.
5. Чернадчук В.Д., Сухонос В.В., Чернадчук Т.О. Основи інвестиційного права України: навчальний посібник / За заг. ред. В.Д. Чернадчука. 2-ге вид., перероб. і доп. Суми: ВТД «Університетська книга»; К.: Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. 384 с.

ПРАВОВОЙ СТАТУС СУБЪЕКТОВ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье проводится анализ доктринальных определений субъектов инвестиционной деятельности. Проведенное исследование свидетельствует о доминировании разработок экономического аспекта вопроса над юридическим, что, возможно, связано с экономической природой процесса инвестиционной деятельности. Вынесение этой проблемы в правовую плоскость позволит обеспечить эффективное правовое регулирование этой экономической категории. В статье определено функциональное назначение гарантий прав и законных интересов инвесторов, исследована система таких гарантий, выявлены пробелы указанной системы и проблемы реализации отдельных гарантий. Государство гарантирует защиту инвестиций независимо от форм собственности и источников инвестирования, включая иностранные инвестиции. Всем инвесторам (в т.ч., иностранным) обеспечивается равноправный режим, исключающий применение мер дискриминационного характера, которые могли бы препятствовать управлению инвестициями, их использованию и ликвидации.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестор, реципиент инвестиций, гарантии, права и обязанности.

LEGAL STATUS OF SUBJECTS OF INVESTMENT ACTIVITY

The article analyzes the doctrinal definitions of subjects of investment activity. The conducted research testifies to the domination of developments of the economic aspect of the issue over the legal one, which is probably connected with the economic nature of the process of investment activity. Putting this problem on the legal plane will ensure effective legal regulation of this economic category. The article defines the functional purpose of guarantees of the rights and legitimate interests of investors, a system of such guarantees is investigated, gaps of this system and problems of implementing certain guarantees are identified. The state guarantees the protection of investments regardless of the forms of ownership and sources of investment, including foreign investment. All investors (including foreign ones) are guaranteed equal treatment, excluding the use of discriminatory measures that could impede the management of investments, their use and liquidation.

Key words: investments, investment activity, investor, recipient of investments, guarantees, rights and obligations.